

**prameny
& studie** **77**

NÁRODNÍ ZEMĚDĚLSKÉ MUZEUM, s. p. o.
2025

Prameny a studie / Sources and studies

Časopis vychází za podpory Ministerstva zemědělství, institucionální podpora MZE-RO084.
The journal is published with the support of the Czech Ministry of Agriculture, institutional support MZE-RO0824.

Periodicita: dvakrát ročně / **Frequency:** biannually

Zařazeno do Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR
Evidenční číslo: MK ČR E 18799

Vydavatel / Publisher:

Národní zemědělské muzeum / National Museum of Agriculture
Kostelní 44, 170 00 Praha 7

ISSN 0862–8483 (print)

ISSN 2788–337X (on-line)

Obsah

SEKCE SPOLEČENSKOVĚDNÍ

Stanislav Mikule

Včela a úl v naší heraldice

Bees and beehives in our heraldry 9

Martin Weber, Markéta Šantrůčková, Lucie Medková, Tomáš Veith, Alois Vokoun

Identifikace historických kulturních krajin na bývalých valdštejnských panstvích Mnichovo Hradiště, Bělá pod Bezdězem a Doksy

Identification of historical cultural landscapes in former Wallenstein estates Mnichovo Hradiště, Bělá pod Bezdězem, and Doksy 47

Přemysl Krejčířík, Kamila Krejčíříková, Martina Štěrbová

Ke kořenům lednické krajinářské školy

The origins of the Lednice school of landscape architecture 71

Magdaléna Šustová, Jana Bělová

Nejlepší přítel člověka. Strasti a radosti majitelů psů v Praze na přelomu 19. a 20. století
'Man's best friend'. The joys and woes of dog owners in Prague in late 19th

and early 20th century 89

Michal Hrib

Oskar Čermák (1885–1950): Manažer prvorepublikových státních lesů a statků

Oskar Čermák (1885–1950): Manager of the First Republic's state forests and estates 109

MATERIÁLY, REVIEW, ZPRÁVY

Jana Jakubská a Michael Urban

Zpráva o konferenci „140 let služby hrazení bystrin na území České republiky“

Redakční rada 135

Autoři textů 137

Identifikace historických kulturních krajín na bývalých valdštejnských panstvích Mnichovo Hradiště, Bělá pod Bezdězem a Doksy

Identification of historical cultural landscapes in former Wallenstein estates Mnichovo Hradiště, Bělá pod Bezdězem, and Doksy

Martin Weber, Markéta Šantrůčková, Lucie Medková, Tomáš Veith, Alois Vokoun

Abstrakt: Článek se věnuje identifikaci historických kulturních krajín, k čemuž využívá typologii sestavenou pro Českou republiku. Jako základní modelové území byla vybrána tři panství (Mnichovo Hradiště, Bělá pod Bezdězem a Doksy) na pomezí Středočeského a Libereckého kraje, která byla formována dlouhodobým působením rodu Valdštejnů. Byly identifikovány jak jednotky historické kulturní krajiny bezprostředně související s působením tohoto rodu, tak jednotky vzniklé z jiných podnětů. Celkem se na území nachází, či jej dokonce přesahuje 20 jednotek, patřících do 14 typů historické kulturní krajiny.

Abstract: This study's aim was to identify historic cultural landscapes using a typology developed for the Czech Republic. Three estates, namely Mnichovo Hradiště, Bělá pod Bezdězem, and Doksy, located on the boundary between the regions of Central Bohemia and Liberec, were chosen as the model area. All three former estates had been shaped by a long-term influence of the Wallenstein family. This study identified both units of historic cultural landscape directly linked to Wallenstein activities and units created by other acting forces. In total, we have identified in this area at least twenty units belonging to fourteen types of historic cultural landscapes.

Klíčová slova: historická kulturní krajina, identifikace, valdštejnská panství

Keywords: historical cultural landscape, identification, Wallersteins' estates

Článek byl zpracován v rámci řešení projektu DH23P03OVV006 „Historická kulturní krajina v ohrožení a její vize v kontextu soudobých proměn“, financovaného z Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity (NAKI III), jehož poskytovatelem je MK ČR.

Úvod

Krajina České republiky je velmi bohatá na stopy minulosti, které mohou být jak velmi nápadné a pro danou krajinu signifikantní, tak téměř skryté. V posledních letech byly zmapovány různé fenomény kulturní krajiny České republiky, jako jsou např. dochované

členění plužiny¹ nebo hospodářské dvory.² Historická kulturní krajina může být velmi rozmanitá, což vedlo k vytvoření metodiky a typologie historických kulturních krajin České republiky.³ Typologie vychází z dělení kulturních krajin UNESCO, které rozlišuje tři základní kategorie: komponovanou, organicky vyvinutou a asociativní krajinu. V rámci metodiky byly všechny tyto kategorie dále upřesněny a rozděleny, celkem bylo identifikováno 34 typů historických kulturních krajin, které se mohou v ČR nacházet.

Typologie nadále slouží jako výchozí materiál pro další výzkumy. Již v roce vydání ji doprovodila obsáhlá monografie, která ilustruje jednotlivé typy na příkladech.⁴ Důležitou otázkou s velkým významem i pro praktickou ochranu kulturních krajin a jejich znaků je, jak tyto krajiny identifikovat a vymezovat. Otázka datových zdrojů byla testována na příkladu Kutnohorská.⁵ Některé typy se takto podařilo indikativně vymezit i na celorepublikové úrovni.⁶

Metodika Typologie historické kulturní krajiny České republiky⁷ navrhuje vymezit nejdříve jednotky historické kulturní krajiny a následně celky historické kulturní krajiny, které mohou být tvořeny jednou nebo překryvem více jednotek. Cílem článku je na modelovém území tří bývalých panství Valdštejnů (Mnichovo Hradiště, Bělá pod Bezdězem, Doksy) představit identifikaci jednotek historické kulturní krajiny s využitím široké škály informačních zdrojů a detailním terénním průzkumem. Zaměřili jsme se na identifikaci typologických znaků a stanovení hranic jednotek, naopak celky nebyly v této fázi vymezovány.

Výběr modelového území ovlivnilo několik hledisek. Jednak jsme předpokládali, že to bude území s výskytem více typů historických kulturních krajin, neboť se jedná o území rozmanité z hlediska přírodních i společenských podmínek. Druhou hypotézou bylo, že na území byly díky dlouhodobému působení bohatého a vlivného rodu Valdštejnů vytvořeny podmínky, aby zde vznikly objekty a struktury, které budou

1 JANEČKOVÁ, Kristina – ČERNÝ PIXOVÁ, Kateřina – FANTA, Václav – VLK, Martin – SEDLÁŘ, Pavel – MACHAR, Ivo, *Plužiny – pozemková držba od středověku do dnešní doby*. Informační systém, dostupné online: <<https://www.fzp.czu.cz/cs/r-6899-projekty-a-spoluprace/r-6923-projekty/r-13679-identifikace-a-ochrana-dochovanych-pozustatku-historickych-pluzin/r-16650-vysledky/r-17752-software>> [1. 11. 2025].

2 KUČERA, Petr (ed.), *Katalog panských dvorů Čech, Moravy a Slezska*, dostupné online: <<https://www.arcgis.com/apps/View/index.html?appid=993dea6537bf4697b2407efab7124535>> [1. 11. 2025].

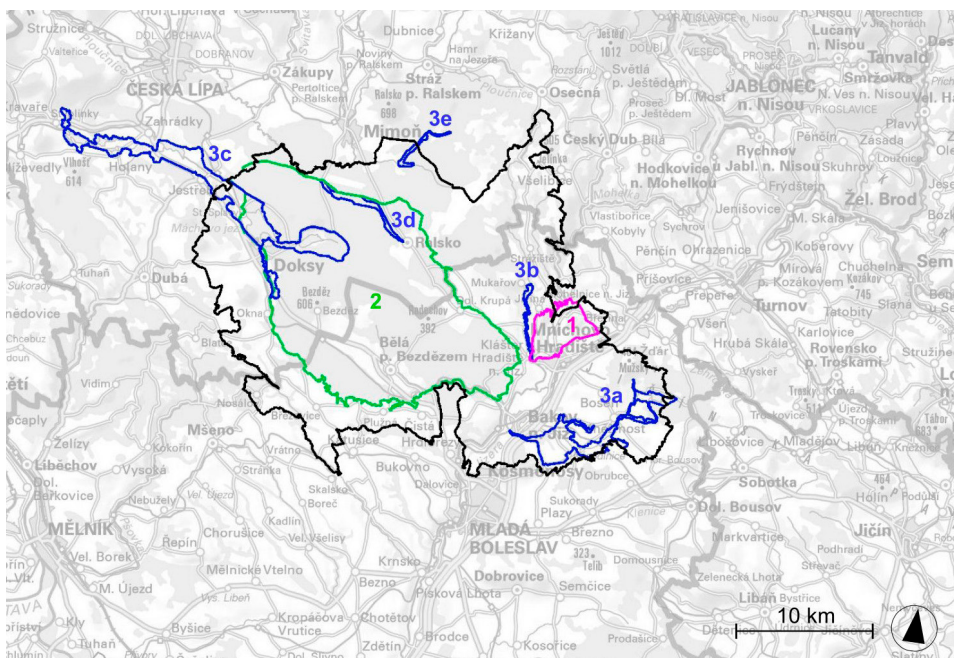
3 EHRLICH, Marek – KUČA, Karel – KUČOVÁ, Věra – PACÁKOVÁ, Božena – PAVLÁTOVÁ, Marie – SALAŠOVÁ, Alena – ŠANTRŮČKOVÁ, Markéta – VOREL, Ivan – WEBER, Martin, *Typologie historické kulturní krajiny České republiky*, Praha 2020, s. 37–79.

4 KUČA, Karel (ed.), *Historické kulturní krajiny České republiky*, Průhonice 2020.

5 ŠANTRŮČKOVÁ, Markéta – DEMKOVÁ, Katarína – VOKOUN, Alois, *How can historic cultural landscapes be identified via open data? A case study from the Czech Republic*, *Landscape Research*, 2025, 50, 6, s. 967–990.

6 ŠANTRŮČKOVÁ, Markéta – VOKOUN, Alois – SKOKANOVÁ, Hana – VOJTA, Jaroslav – DEMKOVÁ, Katarína – HAVLÍČEK, Marek – MEDKOVÁ, Lucie – WEBER, Martin – SLACH, Tomáš – DOSTÁLEK, Jiří – RICHTER, Pavel – ROZKOŠNÝ, Miloš – FANTA, Václav – SZABÓ, Péter Szabó, *Území pravděpodobného výskytu historických kulturních krajin*, dostupné online: <<https://vukoz.maps.arcgis.com/apps/mapviewer/index.html?webmap=4c7329015fb44995a35f80df123833ca>> [1. 11. 2025].

7 EHRLICH, M. a kol., *Typologie*, c. d., s. 82–84.

Obr. 1 Mapa s vymezením identifikovaných jednotek příslušejících k typům krajiny s kombinovanou kompozicí, krajiny obor a lesů a krajiny rybníků. Černé hranice modelového území, barevně jednotky historické kulturní krajiny (1 – komponovaná krajina v okolí Mníchova Hradiště, 2 – krajina valdštejnských obor a lesů v Podbezděží, 3a – krajina rybníků na Kněžmostce a jejích přítocích, 3b – krajina rybníků v údolí říčky Zábrdky, 3c – krajina rybníků na Robečském potoce, 3d – krajina rybníků na Hradčanském potoce, 3e – krajina rybníků na Svěbořickém a Plouznickém potoce). Zdroj: vlastní zpracování.

moci být identifikovány jako znaky historické kulturní krajiny. V neposlední řadě bylo záměrem vybrat území, jehož velká část prošla ve druhé polovině 20. století velkými změnami z hlediska využívání krajiny, spojenými se ztrátou historické paměti, kde bude možné sledovat jejich dopad na identifikaci a ohrožení historických kulturních krajin.

Materiál a metody

Vymezení základního modelového území

Za modelové území byla zvolena tři bývalá panství Valdštejnů: Mníchovo Hradiště, Bělá pod Bezdězem a Doksy. Pro vymezení hranice bylo využito Popisu kráľowstwi Českého⁸ a katastrálních hranic ze stabilního katastru. Celková rozloha území

8 PALACKÝ, František, Popis kráľowstwi Českého, čili, Podrobné poznamenání všech dosawadních krajůw, panstwi, statkůw, měst, městeček a wesnic, někdejších hradůw a twrzí, též samot a zpustlých osad mnohých w zemi České, s udáním jejich obywatelstwa dle popisu r. MDCCCXLIH wykonaného, Praha 1848, s. 88–92.

Obr. 2 Komponovaný zámecký a klášterní areál v Mnichově Hradišti v pozadí s vrchem Káčov. Foto: M. Weber (2024).

je 557,81 km². V takto vymezeném území byly identifikovány jednotky historické kulturní krajiny, včetně jejich přesahů za hranice modelového území bývalých panství.

Data a metody

Jednotky historické kulturní krajiny byly vymezeny s využitím metodik Typologie historické kulturní krajiny České republiky⁹ a Identifikace a klasifikace území s krajinnými hodnotami.¹⁰ Využity byly postupy, které stanovují kategorie a typy historické kulturní krajiny, dále pak příslušné znaky a podmínky pro jejich identifikaci a charakteristiku. Při výzkumu historické kulturní krajiny bylo vedle kritických rozborů bibliografických zdrojů, analýzy mapových podkladů, leteckých snímků a vlastního terénního průzkumu uskutečněno i několik archivních sond. Následně bylo vymezeno 20 jednotek historické kulturní krajiny a zpracována jejich rámcová charakteristika. Na tomto základě je vytvořena nová, uceleně zpracovaná informační báze o historické kulturní krajině Mnichovohradištska, využitelná v rámci dalšího výzkumu i uživatelské praxi.

Výsledky byly zpracovávány v prostředí GIS (ArcGIS Pro, QGIS Desktop) zanesením výsledků rešerší na podkladové vrstvě Základní topografické mapy 1 : 10 000

⁹ EHRLICH, M. a kol., Typologie, c. d., s. 37–79.

¹⁰ KUČA, Karel – KUPKA, Jiří – VOREL, Ivan – VONDRÁČKOVÁ, Simona, Metodika identifikace a klasifikace území s krajinnými hodnotami, Praha 2022, s. 3–28.

a Ortofoto mapy ČR poskytované ČÚZK. Následně byly vymezeny jednotky historické kulturní krajiny, které byly zakresleny do podkladové mapy ve formě vektorových geografických dat ve formátu SHP (shapefile) v souřadnicovém systému S-JTSK / Krovak East North. Jednotky historické kulturní krajiny jsou v mapách zobrazeny pomocí polygonů.

Název pole	Typ pole	Popis
ID	Celé číslo	Unikátní identifikační číslo vymezené jednotky historické kulturní krajiny
CISLO	Celé číslo	Číslo typu jednotky historické kulturní krajiny dle certifikované metodiky NPÚ
TYP	Text	Typ jednotky historické kulturní krajiny dle certifikované metodiky NPÚ
NAZEV	Text	Unikátní název jednotky historické kulturní krajiny
TYP1_KOD	Celé číslo	Číslo typu historické kulturní krajiny dle kategorií UNESCO
TYP2_KOD	Celé číslo	Číslo skupiny typů historické kulturní krajiny dle certifikované metodiky NPÚ v rámci dané kategorie UNESCO
TYP3_KOD	Celé číslo	Číslo typu historické kulturní krajiny dle certifikované metodiky NPÚ v rámci dané skupiny typů
POPIS	Text	Hypertextový odkaz na externí úložiště s popisem unikátní jednotky historické kulturní krajiny včetně použité literatury, fotografií a dalších pramenů

Tab. 1: Struktura atributové tabulky mapy jednotek historických kulturních krajín

Pro vytvoření a sdílení interaktivní mapy bylo využito prostředí ArcGIS online. Shapefile historických kulturních krajín byl nahrán jako hostovaná vrstva, byla nastavena symbolika, podkladová mapa a zobrazování informací vyskakovacích oken. Pro zlepšení čitelnosti map byla vytvořena aplikace v ArcGIS Experience Builder. V aplikaci bylo nastaveno uživatelské prostředí a byly vloženy doprovodné informace k mapě (popis, textová zpráva).

Výsledky a diskuse

Ve sledovaném území je identifikováno a charakterizováno 20 jednotek, patřících do 14 typů historické kulturní krajiny, přičemž části některých jednotek přesahují hranice řešeného území.

Na velké části území se rozkládají krajiny, které vznikly díky cíleným krajinářským úpravám, lesnickému hospodaření a rozvoji obor a vrchnostenskému hospodaření Valdštejnů. V samotném centru a v návaznosti na nejvýznamnější sídelní město na těchto valdštejnských panstvích je **komponovaná krajina v okolí Mnichova Hradiště** (obr. 1). Jedná se o kombinaci vývojově starší geometricky komponované krajiny na spojnici Mnichova Hradiště s Klášterem Hradiště nad Jizerou na přiléhajících ploších s přírodní dominantou vrcholu Káčov (351 m n. m.), prolínající se s vývojově mladší idealizovanou „přírodní“ krajinou situovanou především v údolní nivě Jizery mezi Mnichovým Hradištěm a Mohelnicí a částečně i na později upravených částech geometricky komponované krajiny. Hlavní architektonickou dominantu a jádro kompozice tvoří zámek a klášterní areál v Mnichově Hradišti, situovaný na ostrožně nad soutokem Jizery s Nedbalkou (obr. 2). Ten je pohledově propojen s areálem

Obr. 3 Valdštejsko, lipové aleje a kopeček „Rosenhügel“ (Růžový kopeček) v centrální části bývalé obory.
Foto: M. Weber (2023).

zaniklého cisterciáckého kláštera Panny Marie, později zámku a pivovaru v Klášteře Hradišti nad Jizerou, nad soutokem Jizery se Zábrdkou. Významnou dominantou nad soutokem Jizery s Mohelkou je zřícenina bývalé tvrze, později zámku Zásadka u Mohelnice nad Jizerou, zaniklé po požáru v roce 1790. I když některé prvky zdejší krajiny vznikly dříve, lze počátek jejího utváření na komponovaném základě spojit s pobělohorským působením Valdštejnů. Za Arnošta Josefa, v jehož držení bylo panství v letech 1675 až 1708, a jeho nástupců Františka Josefa z Valdštejna a jeho manželky Marie Markéty z Valdštejna zde do třicátých let 18. století vznikl barokní přestavbou renesančního zámku a dalšími úpravami jedinečný urbanistický komplex zámeckého a klášterního areálu¹¹ navázaný na geometricky uspořádanou krajinu v jeho okolí. Severně od zámeckého a klášterního areálu vznikl i segment geometricky komponované krajiny. Geometrická osnova alejí propojuje zámek a zámecký park s Káčovskou (Sychrovskou) bažantnicí, myslivnou a panskými dvory na levém břehu Jizery (Arnoštice, Hněvousice) a vizuálně i s dvory na pravém břehu (Pachouň, Klášter Hradiště). Hlavní osa pak váže zámek a zámecký park s dominantním vrchem Káčov.¹² Počátek formování vývojově mladší idealizované „přírodní“ krajiny utvářené na principech přírodně-krajinářských parků souvisí s nástupem osvícenství a romantismu

11 HORYNA, Mojmír – KŘÍŽOVÁ, Květa – LUKÁŠOVÁ, Eva, Zámek Mnichovo Hradiště, Praha 2013, s. 22.

12 KUPKA, Jiří, Krajiny kulturní a historické. Vliv hodnot a kulturní historické charakteristiky na krajinný ráz naší krajiny, Praha 2010, s. 49–50.

na přelomu 18. a 19. století. Parkově upravena byla i niva Jizery, kde na dřívější tzv. valdštejské duby vysazené do skupiny ve tvaru písmene W navázaly přírodně krajinářsky koncipované výsadby na lukách pod zámek. Komponovaná krajina v okolí Mnichova Hradiště je dodnes čitelná, a to i přes některá novodobá narušení, zaniklé či pouze torzálně dochované části.

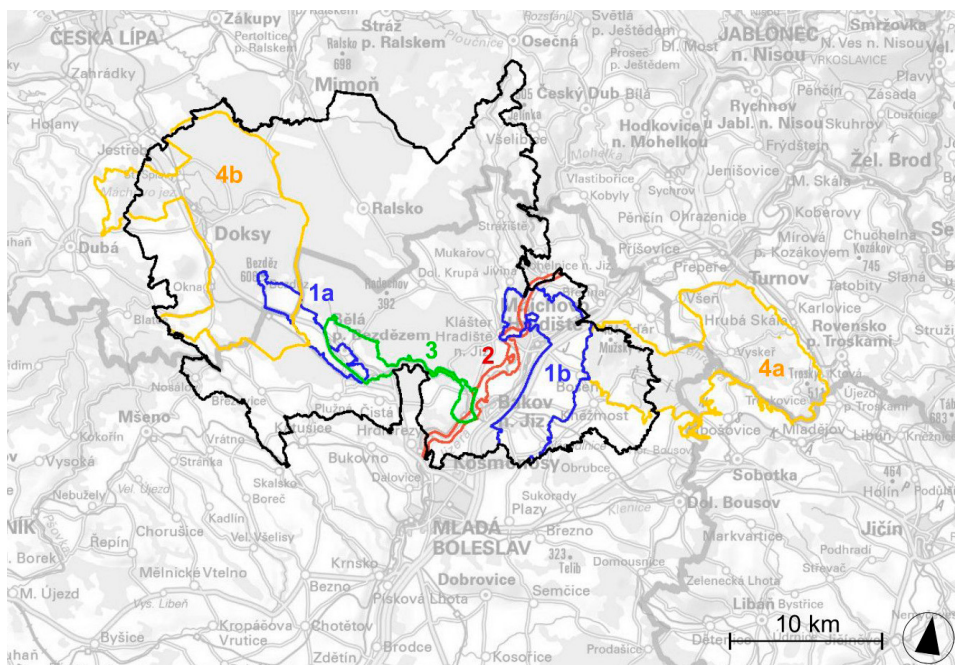
S komponovanou krajinou úzce souvisela a významné rysy záměrné kompozice vykazovala krajina valdštejských obor a lesů v Podbezděží (obr. 1). Tato jednotka historické kulturní krajiny zabírá rozsáhlé území s převahou lesa zasahující do tří bývalých panství Mnichovo Hradiště, Bělá pod Bezdězem a Doksy a je omezena s ohledem na dobovou polohu a rozlohu historických obor. Územně odpovídá vymezení tzv. velké obory,¹³ ze které se po jejím zániku vyčlenily rozlohou menší ohrazené části jako samostatné obory. Velká obora byla oplocena a její součástí bylo mj. i území pavilonového radiálního loveckého zámku a eremitáže Valdštejsko. Barokní podoba Valdštejska byla tvořena osmi pavilony kolem volné kruhové centrální plochy, situovanými v osách osmi průseků (obr. 3). Na paměť kompanie granátníků proti Prusům za války o dědictví rakouské z let 1740–1746 nechal postavit František Arnošt Heřman z Valdštejna při okraji jednoho z průseků dvě kolorované sochy granátníků ve valdštejské uniformě v nadživotní velikosti, tesané z kamene s dřevěnými hlavami a s valdštejským erbem na čepicích.¹⁴ Otázkou je, zda v počátečních letech své existence nebyla podobně jako Valdštejsko součástí jedné velké obory i Maníkovická obora (Klokočka), která vznikla za Arnošta Josefa z Valdštejna v souvislosti s definitivním prosazením Mnichova Hradiště jako hlavní rezidence. Pro odpočinek a občerstvení lovců při honu byl v roce 1714 na široké lesní pasece nad pramenem Klokočka postaven letohrádek (Zelený pavilon). I od něj se rozbíhalo osm linií a některé konce alejí ústily u mysliven.¹⁵ Údaje o zrušení velké obory a její nahrazení menšími oborami se rozcházejí. Z archivních pramenů nám může být vodítkem nařízení Františka Josefa z Valdštejna z roku 1710,¹⁶ které mj. obsahuje příkaz k odstranění stávajícího plotu a ke zřízení jeleních a prasečích obor na určených místech. Mapa prvního vojenského mapování dokládá, že již v druhé polovině 18. století byla původní velká obora rozdělena do dvou zmenšených částí. Jihozápadně od Bělé se mezi Okny a Březinkou rozprostírala výměrou menší obora s již dříve popisovanou geometricky komponovanou krajinou v okolí loveckého zámku a eremitáže Valdštejsko. Několikanásobně větší území převážně souvislých lesů a rybníků pak zahrnovala druhá obora situovaná na sever a severovýchod od Bělé pod Bezdězem. Mezi Maníkovicemi a Dolní Krupou byla lovecká krajina geometricky rozčleněna do dvou hvězd s osmi průseky, ve středu větší hvězdy se nacházel již zmíněný Zelený pavilon. Uprostřed menší hvězdy stál Bílý pavilon. Další pavilony byly vyznačeny na Velkém Radechově a Velké Bukové.

13 Státní oblastní archiv Praha (dále jen SOA Praha), fond: Rodinný archiv Valdštejnů, Praha, inv. č. 4957, Plán obory na valdštejském panství (neznámý autor, nedatováno).

14 PRŮŠKOVÁ, Helena, Socha sv. Jana Nepomuckého na Valdštýnsku, Od Ještěda k Troskám, 1996, 3, 1, s. 27–29.

15 PRŮŠKOVÁ, Helena, Život na ostrově svaté Anny, Mnichovo Hradiště 2004, s. 28.

16 SOA Praha, fond: Ústřední správa valdštejských statků, Praha, k. č. 25, inv. č. 958, sign. XIV-27-1, Nařízení o zrušení plotů proti zvěři na valdštejských panstvích (1710).

Obr. 4 Mapa s vymezením identifikovaných jednotek příslušejících k typům krajiny vrchnostenských sídel a dvorů, obecně organicky vyvinuté krajiny, industriální krajiny a turistické krajiny. Černě hranice modelového území, barevně jednotky historické kulturní krajiny (1a – krajina vrchnostenských sídel a dvorů v Podbezdězi, 1b – krajina vrchnostenských sídel a dvorů v okolí Mnichova Hradiště, 2 – organicky vyvinutá krajina nivy střední Jizery, 3 – lineární industriální krajina v údolí řeky Bělá, 4a – turistická krajina Příhrazské skály – Hruboskalsko – Trosecko, 4b – lázeňská a turistická kulturní krajina v okolí Máchova jezera).
Zdroj: vlastní zpracování.

Důležitou součástí obou obor byly v mapě zachycené panské hájovny a další účelová zařízení. Podobu obor a lesů v polovině 19. století přibližuje mapa druhého vojenského mapování, která odráží radikální zmenšení rozlohy obor a jejich rozdělení do tří menších celků, které bylo provedeno po nástupu Arnošta Filipa z Valdštejna v roce 1797.¹⁷ Obora v revíru Valdštejnsko se v důsledku vypuštění západně ležících žďárských lesů zmenšila cca o jednu třetinu. Ještě větší proměnou prošla druhá obora, která se rozpadla do dvou územně izolovaných částí. Na jihovýchodě to byla menší Maníkovická obora (Klokočka). Na severozápadě vznikla větší Dokeská horská obora. Na přelomu let 1903 a 1904 byly na Valdštejnsku všechny pavilony až na pavilon Auerspergu zbořeny.¹⁸ Maníkovická obora (Klokočka) je i dnes využívána k chovu

17 TOMANDL, Mojmir, Elaborát historie lesů. Historický průzkum lesní hospodářský celek Doksy, Jablonec nad Nisou 1962, s. 24.

18 MÜLLER, Josef, Obora Valdštejnsko v 18. století, nepublikovaná bakalářská práce. Brno: Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity 2023, s. 16, dostupné online: <<https://is.muni.cz/th/y9vkvf/>> [1. 11. 2025].

a lovu zvěře. V pomyslném středu obory se staletými duby stál ještě za první republiky Zelený pavilon, na jehož místě byl v roce 1972 nově vybudován dřevěný centrální altán.¹⁹ Výrazné změny nastaly v rámci Dokeské horské obory. Ta byla na základě nařízení²⁰ přestavěna a při přibližném zachování rozlohy posunuta východním směrem. Uprostřed obory se ocitla osada Strážov s loveckým zámečkem, podle které dostala obora název Strážovská obora. V roce 1945 došlo k poškození plotu obory a úniku chované zvěře. K obnově Strážovské obory v původní hranici již přes mnohé snahy nedošlo. Teprve v sedmdesátých letech 20. století bylo rozhodnuto o založení nového oborního chovu. V roce 1978 bylo dokončeno oplocení obory Velký Dub a výměra současné obory dosáhla 534 ha.²¹

S panským valdštejnským hospodařením souvisely hned dvě dochované **krajiny vrchnostenských sídel a dvorů, a to v okolí Mnichova hradiště a v Podbezdězí** (obr. 4). V krajině v okolí Mnichova Hradiště se nacházejí panské dvory, některé více, jiné méně zachovalé, reliktů bažantnic, sýpky, kaple, sochy světců. Rozsáhle panství výrazně zvelebil Arnošt Josef z Valdštejna, zejména v letech 1678–1708.²² Na přelomu 17. a 18. století, současně se zásadní přestavbou sídelního zámku, probíhala rozsáhlá výstavba hospodářských dvorů. Od zámeckého areálu v Mnichově Hradišti běží dlouhá přímá cesta směřující k vrchu Káčov (dříve Podol) s někdejší bažantnicí s myslivnou. Kolmo na ni navazuje cesta vedoucí k bráně dvora Hněvousice, stojícího nad řekou Jizerou.²³ V krajině se zdaleka uplatňuje mohutná sýpka dvora ve Lhoticích, postaveného na osmibokém půdorysu v letech 1697–1698. Obraz barokní krajiny doplňují rozsáhlé zahrady a sady u dvorů a osevním systémem dělené vrchnostenské pozemky, místy proložené drobnými remízky. V jižní části vymezeného území se nacházelo studénské panství, jehož centrem byla gotická tvrz, později zámek. Na sklonku 17. století byl celý areál přeměněn na velký hospodářský dvůr, zámek se stal úřednickým sídlem. Ostatní dvory ve volné krajině jsou přestavěné a částečně nedochované, až torzální, jedná se o dvory Arnoštice, Hoškovice, Horní Strakory, Lítkovice, Obrubce, Valečov. Ve zdejší rovinaté krajině se též nacházela celá řada malých obor, bažantnic a remízků. Krajina jako taková byla výrazně zemědělsky využívána a uvedené lesní porosty tak sloužily jako úkryt zvěři. Tyto prvky „moderního“ hospodaření předindustriální doby, pravidelná parcelace, přímé linie cestní sítě a odvodňovací kanály lze sledovat na více místech v popisovaném území na panské půdě držené Valdštejny. V současné, velkoplošně obhospodařované krajině nemusí uvedená struktura „velkoryse“ uspořádané krajiny působit nijak výjimečně, z hlediska historického však tato parcelace může představovat kulturní hodnotu.

19 PRŮŠKOVÁ, H., Život, c. d., s. 45.

20 SOA Praha, fond: Rodinný archiv Valdštejnů, Praha, k. č. 103, inv. č. 3857, f. 247–250 Nařízení o přestavbě dokeské obory (bez podpisu, nedatováno).

21 KLÍMA, Jan, Velký Dub – obora desítek roklí, Svět myslivosti, 2004, 5, 12, s. 32.

22 ŽIŽKA, Jan, Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách, Praha 2016, s. 25–26.

23 HRBEK, Jiří, Šlechtic a jeho dominium: Hospodářské využití krajiny v 17. a 18. století, in: CHODĚJOVSKÁ, Eva (ed.), Krajina v rukou barokního člověka. Lidé a krajina 16. –18. století na východě Čech, Josefov 2020, s. 76–91.

V Podbezdězí tvoří **krajina vrchnostenských sídel a dvorů** pás otevřené krajiny obklopené lesními komplexy. Krajinou prochází císařská cesta vedoucí z Doks přes Bělou pod Bezdězem do Mladé Boleslavi. Ústředním bodem je pak město Bělá pod Bezdězem, z jehož jádra míří uvedená komunikace přímo na vrcholy Bezděz a Malý Bezděz. Město Bělá pod Bezdězem patří k nejvelkorysejším a formálně velmi vyspělým městským lokacím s dominantní uliční sítí.²⁴ U města se nachází areál barokního hospodářského dvora, Panin dvůr, s roubenou sýpkou a domem z konce 17. století.²⁵ V údolí Bělé stojí o samotě Hlučovský mlýn. Dominantou celého území je samotný hrad Bezděz. V západní části území se nachází Bezdězský dvůr. Ze dvora směřuje cesta na západ do vesnice Bezděz, tato cesta je zachycena již na 1. vojenském mapování z konce 18. století. Na císařském otisku stabilního katastru je zachycena i druhá cesta, která je přímým pokračování severní hrany dvora, směřuje na západ do volné krajiny a pravděpodobně se jedná o jev spíše kompoziční než funkční. V současné době se ze dvora zachovala chátrající budova na východní straně, mohutná, rovněž chátrající lípa a řadové domky na severu. Charakteristickým rysem hospodaření Valdštejnů v krajině byly mimo jiné právě přímé linie a pravidelné tvary pozemků. Část zdejší kulturní krajiny na severu území padla za oběť vojenskému prostoru Ralsko. Zpravidla se zde nachází les, místy je však zřejmé, že zde bývalo osídlení. Dřívější lidská činnost je v těchto místech stále patrná a jako relikty minulosti se zde nacházejí původně soliterně rostoucí stromy, někdy ovocné. Často jsou k vidění podél cest, jako například u křížení cest z Bezdězu a Staré mělnické, kde stávala budova Nového hostince.

V území se nachází několik krajin rybníků (obr. 1). Nejrozsáhlejší na bývalém mnichovohradištském panství byla **krajina rybníků na Kněžmostce a jejích přítocích**. Jedná se o rozsáhlou jednotku zachycující pozůstatky mohutné rybníční soustavy, která se skládala z rybníků na Kněžmostce, tj. rybníků v okolí Branžeže (existující Komárovský rybník), Suhrovických rybníků a velkých, již zcela zaniklých rybníků u Studénky. Do soustavy se do Studénských rybníků od severu vlévaly vody z rybníků na Boseňském potoce a rybníky z okolí Lhotic, z východu pak vody z rybníků pod svahy táhnoucimi se od Kněžmostu po Malobratřice a z Koprnického potoka.²⁶

Další **krajina rybníků** je vymezena v **údolí říčky Zábrdky**. Na mapě 1. vojenského mapování z druhé poloviny 18. století byly zakresleny dva větší rybníky, a to rybník u Borovice a rybník u Dolní Bukoviny. Tři menší rybníky v Klášteře Hradiště nad Jizerou byly pohlceny zástavbou již před první polovinou 19. století. Největší z uvedených rybníků je dodnes zachovalý rybník Borovice. Rybník u Dolní Bukoviny zanikl, na jeho místech stojí koupaliště u kempu Bukovina, slavnostně otevřené roku 1937.

24 KUČA, Karel, Městečka a města v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1. díl, Praha 1996, s. 77.

25 SVOBODOVÁ, Jana, Panin dvůr (Frauenhof) u Bělé pod Bezdězem: roubený vrchnostenský dvůr, in: Dějiny staveb 2012, Plzeň 2013, s. 19–22.

26 SOA Praha, fond: Rodinný archiv Valdštejnů, Praha, inv. č. 4838, Mapa valdštejnských panství Doksy, Bělá, Mnichovo Hradiště, Nový Berštejn, autor Ferdinand Weisheopl, rok datace 1810; Tamtéž, inv. č. 4937, Mapa rybníků na valdštejnském panství (18. stol.).

Na mapě valdštejnských panství z roku 1810 se objevuje ještě třetí velký rybník nad Mukařovem.²⁷ Na tok Zábrdky a rybníky navazovalo několik mlýnů.²⁸

Rozlehlá **krajina rybníků** zasahující i mimo valdštejnská panství byla na **Robečském potoce**. Jedná se o rozsáhlou jednotku zahrnující soustavu rybníků na Bezdězsku na východě a Holanskou soustavu na západě. Obě soustavy se spojují v Novozámeckém rybníku u obce Zahrádky, ze kterého míří na sever Robečským potokem do České Lípy, do řeky Ploučnice. Bezdězskou část rybníční soustavy napájí Břehyňský potok od severu a Robečský potok od jihu. Na severní větvi soustavy nachází se rybník Břehyňský, na větvi jižní rybník Velká Pateřinka, Poselský a Čepelský rybník a malý Mariánský rybníček. Obě větve soustavy se spojí v Máchově jezeře, původně zvaném Velký rybník. Založení zdejší rybníční soustavy souvisí s prvním velkým rozvojem rybníkářství v českých zemích ve 14. století, kdy jsou doloženy rybníky Velký (Máchovo jezero), Podfortenský, Němec a snad i Čaperka na bělském potoce, Břehyňský a Drsníky. V období od konce husitských válek do roku 1554 byla soustava rybníků v podstatě dobudována.²⁹ Na území se nacházelo několik mlýnů, které jsou zachycené na mapě I. vojenského mapování.³⁰

Krajina rybníků na Hradčanském potoce je soustavou složenou z pěti lesních rybníků (Hradčanský, Držník, Strážovský, Vavrouškův a Černý). Od východu ji napájí Hradčanský potok, pramenící v borových lesích u Kuřívod. Z jihu se do rybníku Držník vlévá voda Bělokamennou strouhou. Ta sbírá vodu v mokřadech a rašeliništích, v místech zvaných Pustý rybník. Ten tvoří předěl mezi povodím Hradčanského a Břehyňského potoka. Soustava se nachází na výrazně podmáčených půdách, rybníky tak byly v minulosti propojeny uměle vytvořenou vodní strouhou. Původní koryto hradčanského potoka, či spíše síť drobných vodotečí, je zde zaniklé. Na soustavě rybníků se nacházelo několik mlýnů. Hradčanské rybníky jsou od roku 1933 chráněnou oblastí, v roce 1967 byly vyhlášeny přírodní rezervací.³¹

Malá, nicméně ucelená je **krajina rybníků na Svěbořickém a Plouznickém potoce**. Svěbořický potok pramení v lesích v místech, kde stála obec Svěbořice a nachází se na něm sedm rybníků. Plouznický potok pramení v oboře Židlov v místech, kde se nacházela osada Dolní Okna. Uvedené větve rybníčních soustav se spojují u obce Hvězdov. Okolní krajina rybníční soustavy je výrazně přeměněna v důsledku zřízení vojenského výcvikového prostoru Ralsko. Z toho důvodu zde zanikla celá řada obcí, dvorů, mlýnů a zemědělsky obhospodařované krajiny jako takové.³² Dříve udržované koryto Svěbořického potoka bylo desítky let zaneseno, potok tu následně vytvořil

27 Tamtéž, inv. č. 4838, Mapa valdštejnských panství Doksy, Bělá, Mnichovo Hradiště, Nový Berštejn, autor Ferdinand Weisheopl, rok datace 1810.

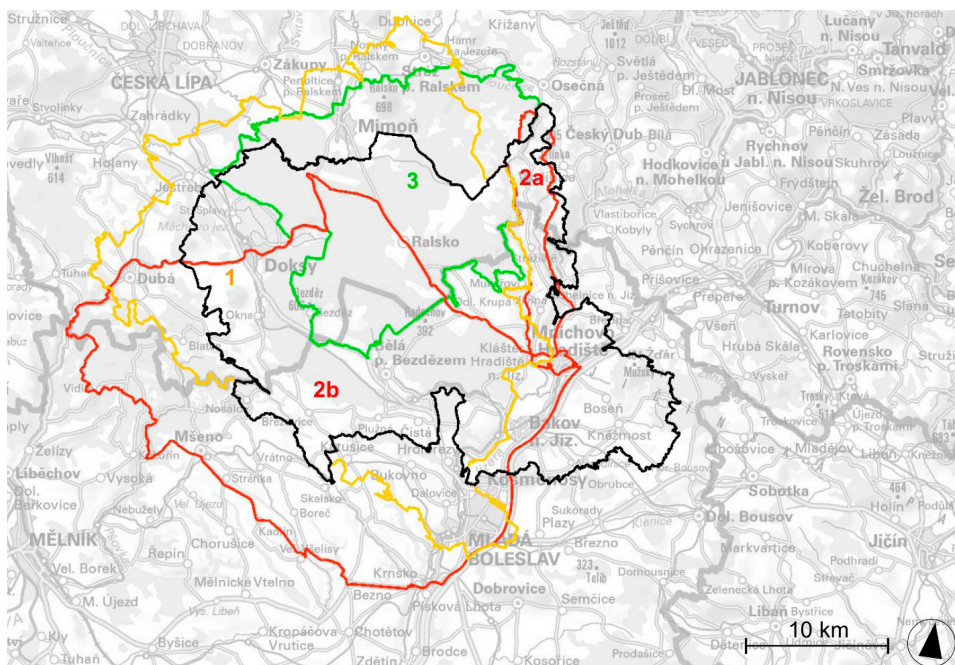
28 JODAS, Zdeněk, Vodní díla v povodí Mohelky a Zábrdky, Liberec 2015, s. 242–263.

29 KOLKA, Miroslav, Vývoj rybníční soustavy na bezdězském panství do roku 1554, Bezděz, 2003, 12, s. 59.

30 Mapa I. vojenského mapování, in: Virtuální mapová sbírka Chartae-Antiquae.cz, dostupné online: <<https://www.chartae-antiquae.cz/cs/maps/12782>> [10. 5. 2025]

31 SEDLÁČEK, Miroslav – KEUNCOVÁ, Jaromíra – MACKOVČIN, Peter, Chráněná území ČR. III., Liberecko, Praha 2002, s. 85.

32 HONS, Osvald, Zaniklé obce kolem Ralska, Ralsko 2014, s. 158–195.

Obr. 5 Mapa s vymezením identifikovaných jednotek příslušejících k typům krajiny mýtů a legend, krajiny se vztahem k významné osobnosti a krajiny vojenských prostorů. Černé hranice modelového území, barevně jednotky historické kulturní krajiny (1 – krajina se vztahem k osobnosti K. H. Máchy a básně Máj, 2a – krajina bezdězské Panny Marie Montserratské, 2b – krajina svatého Linharta u Hlavičky, 3 – krajina vojenského prostoru Ralsko). Zdroj: vlastní zpracování.

rozsáhlé mokřady. Jen málo pozůstatků kulturní krajiny se zde dochovalo, jedním z nich je částečně zachovalá cestní síť a popisovaná rybníční soustava.

Obecná organicky vyvinutá krajina nivy střední Jizery (obr. 4) představuje dynamicky se měnící typ krajiny s pozůstatky historických forem jejího využívání. Zdejší krajina kolem řeky Jizery a řeka samotná byla rozmanitě využívána v různých obdobích. Jako osa dálkových stezek, jako zdroj obživy skrze rybolov, jako energie pro pohon mlýnských kol i jako zdroj vody pro textilní průmysl.³³ Podél řeky probíhala již od pravěku dálková obchodní cesta, Žitavská zemská stezka, která směřovala ze středních Čech na sever do Lužice.³⁴ V nivě řeky se hospodařilo na polích, a především na lukách, těžil se zde naplavený písek. Vodní tok poskytoval energii pro pohnání mlýnů, později turbín elektráren a voda samotná hrála zásadní roli v textilních závodech, při řece zakládaných. Výroba látek spotřebovala veliké množství vhodné vody. Nacházely se zde hned dvě textilní fabriky, a to fabrika Johanna a Franze Leitenbergerových

33 ŠOLC, Václav, Mlýny a elektrárny na dolním toku Jizery, Řepov 2002, s. 2–5.

34 DVOŘÁK, Vojtěch, Bakov nad Jizerou. Rozcestí středního Pojizeří, Bakov nad Jizerou 2021, s. 25–26.

Obr. 6 Velký a Malý Bezděz nad Máchovým jezerem. Zdroj: foto M. Weber (2023).

v Josefově Dole a textilní závod Franze Bujattiho u Mnichova Hradiště.³⁵ Současné využití nivní krajiny se výrazně liší. Části území, kde se nacházejí mrtvá a stará ramena řeky, jsou využity k ochraně přírody jako mokřady. Podmáčené louky jsou cíleně sečené ve snaze zachování pestré luční vegetace. V neposlední řadě přibýlo i využití rekreační na vodní ploše v místech zatopené pískovny u Veselé.

Lineární industriální krajina se vyvinula v **údolí řeky Bělá** od Bělé pod Bezdězem po její ústí do Jizery u Bakova nad Jizerou (obr. 4). Toto území mělo pro vznik lineární industriální krajiny několik předpokladů. Prvním z nich byla samotná řeka Bělá, která byla vždy poměrně vodnatá a s dostatečným spádem, takže již od středověku umožňovala budování zařízení, jež ke své existenci potřebovala vodu a zároveň měla potenciál být později základem industriální krajiny (mlýny, pily, hamry). Koncem 18. století začaly nabývat na významu textilní provozy (bělidla, valchy). Valdštejnové se snažili industriální podnikání podporovat. Zajímavý byl pokus vybudovat manu-fakturu přímo v bělském zámku, který proběhl v letech 1767 až 1785. Nešlo totiž jen o výrobní, ale zároveň i o sociální a nápravné zařízení. Asi nejvýznamnějším podnikem z hlediska historie jsou papírny v místní části Šubrtov. Papírna zde byla založena již na konci 17. století a řadí se tak nejen k nejstarším podnikům v Čechách.

35 RUDA, Vladimír, Z dějin textilního průmyslu v Kosmonosích, Josefově Dole a Mladé Boleslavy do zač. 20. st., in: Boleslavica '68. Sborník příspěvků k dějinám Mladoboleslavska, Praha 1969, s. 70–90; MYŠKA, Milan (ed.), Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století, Ostrava 2003, s. 69.

Významným impulzem k rozvoji již plně průmyslové výroby bylo zprovoznění železniční dopravy na trati Bakov nad Jizerou – Česká Lípa (Jedlová) na podzim roku 1867. Historickou lineární průmyslovou krajinu Bělé můžeme označit jako ohroženou a zanikající, budovy jsou buď modernizovány, adaptovány na jiné účely nebo rovnou zbourány. Nejpatrnější připomínkou lineární industriální krajiny zůstávají upravený tok Bělé a železniční trať.³⁶

Západní a východní okraje modelového území měly a mají vhodné podmínky pro turistický ruch, který se zde rozvíjel již od 19. století. Na východě do modelového území zasahuje **turistická krajina Příhrázské skály – Hruboskalsko – Trosecko** (obr. 4). Pro krajinu je charakteristický dramatický reliéf, je zde vysoký podíl zalesněné plochy, pískovcových skalních útvarů a měst a zřícenin hradů. Horší prostupnost terénem zapříčinila nemožnost intenzivního hospodaření, a naopak umožnila rozvoj turistiky, horolezectví a rekreace, případně obornictví. V západní část území se nacházejí především Příhrázské skály s Drábskými světnicemi a vrcholem Mužský a mozaika urbanizované krajiny v okolí Branžezě. Východní části jednotky představuje rozmanitá krajina zahrnující skalní město Hruboskalsko, Podtrosecká údolí a okolní zemědělskou krajinu malebných vesnic s dochovanou lidovou architekturou. O významu krajiny z hlediska turistického využití svědčí barvitě popisy v historických turistických průvodcích.³⁷ Od dvacátých a třicátých let 20. století se stal Český ráj velkým lákadlem pro horolezce, což se nezměnilo až do současné doby.³⁸

Na západě se vyvinula **lázeňská a turistická kulturní krajina v okolí Máchova jezera** (obr. 4). Lázeňství a turismus se zde úzce prolínají a navazují na sebe, proto bylo území vymezeno jako jedna jednotka, jež nabývá znaků obou těchto typů historické kulturní krajiny. Jádrem území je Máchovo jezero s Doksy a Starými Splavy, ke kterým přiléhá okolní turistická krajina Polomených hor, lesů kolem Bezdězu a skalních roklí u Maršovického vrchu. První aktivity v oblasti Máchova jezera související s turismem a lázeňstvím můžeme datovat do poloviny 19. století. Počátkem 20. století se Doksy a později i Staré Splavy díky dobré dostupnosti po železnici dostaly do pozornosti širší veřejnosti coby atraktivní rekreační krajina stranou průmyslu s pozitivními účinky na zdraví. Ve třicátých letech 20. století se staly jedním z našich největších letovisek a největšími jezerními a vzdušnými lázněmi. Byly zakládány parky, promenády, zpřístupněny břehy jezera a vybudovány nové pláže s potřebnou vybaveností, na jezeře se rozvíjela lodní doprava a byl založen jachtklub, v Doksech byly postaveny městské

36 HRBEK, Jiří, Barokní Valdštejnové v Čechách. 1640–1740, Praha 2013, s. 241; JEČNÝ, Josef, 270 let papíren v Bělé pod Bezdězem, Bělá pod Bezdězem 1966, s. 11–36; MÜLLER, Josef, Dětská manufaktura na zámku v Bělé, Bělá pod Bezdězem 2015, s. 5–87; SCHREIER, Pavel, Zrození železnic v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha 2004, s. 63–68; ŠIMÁČEK, Ferdinand, Paměti města Bělá pod Bezdězem, Bělá pod Bezdězem 1937, s. 258–271, 344–345.

37 KAMENICKÝ, Jan, Skály na Mužském, Praha 1922, s. 3; HEROLD, Jan Adolf, Mnichovohradištsko: přírodou a památkami, 2., značně rozšířené vyd., Mnichovo Hradiště 1928, s. 3–4; PRÝL, Josef Zdeněk, Průvodce Českým rájem. Díl první, Turnov, Valdštejn, Hrubá Skála, Trosky a Lázně Sedmihorské s okolím, Turnov 1887, s. 3–5.

38 KLIMEŠOVÁ, Jana, Architektonická činnost šlechtického rodu Aehrenthalů, nepublikovaná diplomová práce. Olomouc: Katedra dějin umění Filozofické fakulty Univerzity Palackého 2012, s. 17, dostupné online: <<https://theses.cz/id/1d3nfg>> [1. 11. 2025].

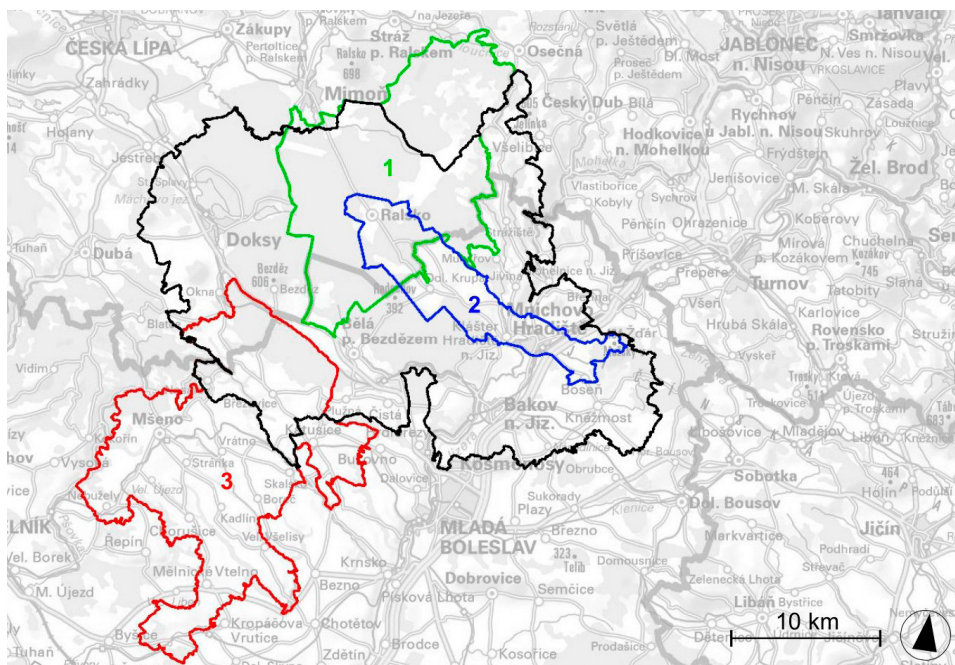

Obr. 7 Palivový bunkr u bývalého vojenského letiště Hradčany. Foto: A. Vokoun (2024).

lázně nabízející pestré léčebné koupele. Stranou zájmu však nezůstala ani krajina v okolí Velkého rybníku, nabízející lázeňským hostům a rekreantům atraktivní cíle procházek a výletů. Dobové turistické průvodce nabízely výlety jižně a jihovýchodně od Doks do krajiny lesů s dominantou Bezdězu, do skalnatého území Polomených hor severně od Velkého rybníka a do krajiny roklí a skalních bludišť západně od něj. Vznikaly místní turistické spolky organizující výlety po okolí. Kromě pořádání výletů se spolky věnovaly péči o historické památky (např. oprava hradu Bezděz), budování rozhleden a turistických chat, značení turistických tras). Konec druhé světové války znamenal konec lázeňství v okolí Máchova jezera. Po roce 1948 se „lázně“ transformovaly na „rekreační střediska“ masové rekreace ROH. Masový charakter získaly i aktivity místních turistických spolků, organizovaných výletů ve zdejší krajině se účastnilo i několik set místních turistů.³⁹

Kolem Máchova jezera se rozkládá **krajina se vztahem k významné osobnosti, Karlu Hynku Máchovi a jeho básni Máj** (obr. 5). Báseň Máj je samozřejmě v první

³⁹ DULÍK, Stanislav, Doksy a okolí na starých pohlednicích, Hostivice 2009, s. 19, 26–27, 137–139, 160; KLEMENT, Martin, Městské lázně v Doksech mezi lety 1906 až 1945, Bezděz, 2008, 17, s. 66–67, 76–77; MAUSEROVÁ, Renata, Doksy a okolí: Máchovo jezero, Bezděz, Hradčanské stěny. Turistický průvodce, Doksy 1993, s. 7–10, 20; SMEJKAL, Ladislav, Turistické oddělení Českého muzea pro kraj Českolipský, Bezděz, 2002, 11, s. 132; ANONYM, Sellnerovou stezkou, Čistá 2000, s. 6–7, 10.

Obr. 8 Mapa s vymezením identifikovaných jednotek příslušejících k typům krajiny vysídlených území, krajiny bojišť a krajiny se specifickou strukturou osídlení. Černé hranice modelového území, barevně jednotky historické kulturní krajiny (1 – krajina vysídlených obcí kolem Ralska, 2 – krajina bojišť u Kuřívod a Mnichova Hradiště, 3 – krajina se specifickou strukturou osídlení západní dolní Pojizeří). Zdroj: vlastní zpracování.

řadě svébytným uměleckým dílem a je právem považována za vrcholné dílo českého literárního romantismu. Přesto nebo právě proto byly hledány různé zdroje inspirace Máje, ať již literární, tak v konkrétních krajinách. Nejčastěji zmiňovanou krajinou, kam bývá děj Máje situován, je pak krajina Podbezdězí. Je nesporné, že Mácha krajinu okolo Bezdězu opakovaně navštívil a že mohl znát zdejší pověsti a vyprávění mající sice základ v reálných událostech, která ale s odstupem času nabývala rovněž legendistických rysů. Označování krajiny kolem Doks jako Máchův kraj a Velkého nebo Dokeského rybníka jako Máchovo jezero se začalo šířit v první polovině 20. století v souvislosti s rozvojem lázeňství a turistiky. Posiloval jej rovněž konflikt mezi Čechy a Němci v tomto národnostně smíšeném území, kdy právě Češi prosazovali odkazy na Karla Hynka Máchu. Označení Máchovo jezero pro Velký rybník a Máchův kraj pro zdejší krajinu se prosadily od začátku šedesátých let 20. stol., pojmenování Máchovo jezero se dokonce stalo oficiálním názvem. Karel Hynek Mácha se ke krajině kolem Bezdězu vztahoval i v dalších svých dílech. Explicitně přímo v názvu romantické povídky Večer na Bezdězu, kde opěvuje večerní a noční krajinu a zmiňuje Bezděz, Doksy s rybníkem a hrad Jestřebí. Inspirace podbezdězkou krajinou je spatřována

Obr. 9 Strážov, osová cesta v místě zaniklé osady. Foto: M. Weber (2024).

i v románu *Cikáni*. Návštěvy Bezdězu Mácha reflektovat i ve svých denících, včetně nákresů hradní zříceniny (obr. 6).⁴⁰

S hradem Bezděz úzce souvisí i jednotka historické kulturní **krajiny mýtů a legend bezdězské Panny Marie Montserratské** (obr. 5). Jde o rozsáhlé území utvářené nejen fyzickými prvky krajiny, ale i dlouhodobě přítomnou vrstvou mariánských příběhů, zázraků, symbolických významů a pomístních jmen, které se zde udržovaly díky živému kultu Panny Marie Montserratské. Z tohoto území byly pravidelně vypravovány poutě na Bezděz. Nejde však o komponovanou poutní krajinu v obvyklém smyslu; krajinnou kompozici lze identifikovat pouze v bezprostředním okolí hradu Bezděz, kde však má bodový a koncentrický charakter. Širší okolní krajina již postrádá rysy záměrné kompozice, přesto do ní hluboce pronikla legenda o Montserratské Panně Marii a s ní spojované zázraky, která se propsala nejen do kaplí, křížků svatých obrázků, ale i do pomístních jmen. Tato narativní vrstva zde funguje jako významové pole, které propojuje jednotlivé lokality a vytváří z území specifickou asociativní mariánskou krajinu. Jejím přirozeným centrem je hrad Bezděz – objekt, jenž sehrál roli církevního centra jen po omezenou část své historie a dodnes je vnímán spíše jako panské (tj. světské) sídlo. Právě tato dvojí identita však umocňuje jeho symbolický vliv. Původně gotický

40 PANÁČEK, Josef – WAGNER, Jaromír, Karel Hynek Mácha v kraji svého Máje, Ústí nad Labem 1990, s. 8–72; PROKOP, Dušan, *Knihy o Máchově Máji*, Praha 2010, s. 10–300; ŠIMÁK, Josef Vítězslav, „Máchovo jezero“, Bezděz, 1932, 3, 1, s. 7–10.

hrad z 13. století a reprezentativní královské sídlo se po roce 1620 dostalo do majetku Albrechta z Valdštejna, který zamýšlel v obci pod hradem vybudovat nový velkolepý klášter. Na tuto myšlenku navázal benediktýn Peñalosa, který začal přebudovávat na klášter samotný hrad. V roce 1666 byla do opravené hradní kaple slavnostně přenesena z pražských Emauz kopie posvátné sochy Panny Marie Montserratské, z kláštera se stalo významné poutní místo. Při cestě na hrad byla vybudována křížová cesta s 15 kapličkami, další kaple byly vystavěny při poutní cestě z Doks na Bezděz, z nichž se dochovala pouze část. Po zrušení kláštera na Bezdězu v rámci josefínských reforem byla socha Panny Marie Montserratské z Bezdězu slavnostně přenesena do Doks do kostela sv. Bartoloměje. Opuštěný hrad postupně chátral, **avšak poutní tradice přetrvala**. Kromě Bezdězu se na Mnichovohradištsku nachází další poutní místa bodového charakteru, z nichž nejvýznamnější je svatoanenský kult v Mnichově Hradišti. Místem svatoanenské úcty se stala socha sv. Anny před kapucínským kostelem sv. Tří králů, který byl rozšířen o kapli sv. Anny. Za zmínku stojí i poutní místo na Klokočce či Svatojakubská poutní cesta, která územím prochází a opětovně nabývá na významu v posledních letech.⁴¹

Druhou jednotkou **krajiny mýtů a legend** v modelovém území je **krajina svatého Linharta u Hlavice** (obr. 5). Nachází se mezi údolími Zábrdky a Malé Mohelky a zahrnuje obce, které spadaly do hlavické farnosti. Tato krajina je formována nejen fyzickou geografickou strukturou, ale také **pamětí mimořádné události**, která se v 18. století stala určujícím narativním prvkem místní identity. V centru pozornosti stojí epizoda dobytčího moru, jenž se roku 1748 šířil okolními panstvími. Podle tradice se však díky přímlově k sv. Linhartovi, patronu dobytka, nemoc v hlavickém farním obvodu dále nerozšířila. **Tato interpretace události vtiskla krajině nový, symbolicky rozšířený významový rámec**, v němž se reálná historická hrozba propojila s ochrannou rolí světce. Na základě této zkušenosti se od roku 1748 do Hlavice konala **procesí za přímlovu a ochranu hospodářských zvířat před dobytčím morem**. Poutníci docházeli z Mnichova Hradiště i z dalších okolních obcí, přičemž procesí se ustálilo na poslední neděli v srpnu. Centrem je barokní poutní areál v Hlavici s kostelem sv. Linharta, farou, sýpkou a sochou sv. Linharta.⁴²

Zcela odlišným typem historické kulturní krajiny je **krajina vojenských prostorů Ralsko** (obr. 5). Jedná se o unikátní území, které v sobě spojuje bohatou vojenskou historii a zároveň přírodní bohatství. Rozkládá se mezi obcemi Stráž pod Ralskem, Mimoň a Bělá pod Bezdězem. Tato krajina zahrnuje bývalý vojenský prostor Ralsko a na něj navazující infrastrukturu a vojensky využívané zázemí (železniční nádraží, vlečky, bytové domy aj.). Hlavními dominantami celého prostoru jsou dva hrady – Bezděz, po němž byl zprvu vojenský prostor pojmenován, a Ralsko, jenž dal oblasti

41 ZUMAN, František, Stavby Albrechta z Valdštejna na Bezdězi a v okolí, Česká Lípa 1933, s. 1–6, 12; HRBEK, Jiří, Proměny valdštejnské reprezentace. Symbolické sítě valdštejnského rodu v 17. a 18. století, Praha 2015, s. 340, 342–346; MIKULEC, Jiří, Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích, Praha 2013, s. 191–211; PRŮŠKOVÁ, H., Život, c. d., s. 66.

42 HRBEK, J., Proměny, c. d., s. 342; RUBÁŠ, Dominik, Hlavice, Od Ještěda k Troskám, 2015, 38, č. 4, s. 268.

název v padesátých letech 20. století. První vojenské aktivity v okolí Ralska sahají hluboko do minulosti. Již za Josefa II. bylo v Hradčanech vojenské cvičiště. V Mimoni pak byla od 27. listopadu 1921 až do října 1938 alokována vojenská hříbárna.⁴³ Německá armáda se počátkem března 1945 zasloužila o výstavbu hradčanského vojenského letiště (obr. 7). Na letišti prodělali částečně svůj výcvik i izraelští parašutisté v létě 1948. Hned od konce 2 světové války zde bylo počítáno se zřízením vojenského újezdu. K tomu nakonec došlo na základě zákona č. 169/1949 Sb., o vojenských újezdech, s nabytím účinnosti ke dni 1. července 1950. Československá armáda v prostoru postavila různá zařízení pro výcvik vojsk: tankodromy, hluboké brody a tankové střelnice Židlov a Bělá. Československá armáda vojenský výcvikový tábor Ralsko užívala do roku 1968, potom byl celý prostor předán sovětské armádě, která zde byla do začátku devadesátých let 20. století. Po uzavření mezivládní dohody o odsunu sovětských vojsk z Československa, uzavřené v roce 1990, následovalo zrušení vojenského prostoru Ralsko.⁴⁴

Zřízení vojenského prostoru s sebou neslo vysídlení řady zdejších obcí a tím pádem i vznik **krajiny vysídlených obcí kolem Ralska** (obr. 8). Oblast Ralska byla historicky osídlena od středověku, přičemž zde vznikaly převážně zemědělské a lesní osady. V polovině 20. století bylo zdejší osídlení převážně německé, tím pádem se na tyto obyvatele vztahovalo poválečné vystěhování. Nedlouho poté přišla v důsledku záměru vyhlášení vojenského prostoru, respektive sepsáním protokolu dne 26. listopadu 1946 na ONV v České Lípě, druhá vlna stěhování (obr. 9). V protokolu je uvedeno, že z politického okresu Česká Lípa mělo být podle stavu k 15. 10. 1946 přesídleno 449 rodin a z politického okresu Mnichovo Hradiště 24 zemědělských rodin. Úplné nebo částečné vysídlení se týkalo obcí Holičky, Hvězdov, Jablonec, Horní Krupá, Křída, Hradčany, Kuřívody, Náhlov, Dolní Novina a Černá Novina, Okna, Olšina, Palohlavy, Proseč, Svěbořice, Židlov, Plouznice a Jezová. Jednou z mála dochovaných obcí jsou Kuřívody, byť z původních historických staveb se dochoval pouze zlomek a ráz obce se kompletně změnil. Druhou, alespoň částečně zachovalou obcí v bývalém vojenském prostoru jsou Hradčany. Po zaniklých obcích jsou pozorovatelné jen terénní pozůstatky.⁴⁵

Vojenské aktivity probíhaly v této krajině i v 18. a 19. století. Pozůstatkem prvních střetů prusko-rakouské války v roce 1866 je zde **krajina bojišť u Kuřívod a Mnichova Hradiště** (obr. 8). Válka vypukla v červnu 1866 a její dějiště se rychle přesunulo do severních Čech. Právě zde proběhly důležité střety mezi pruskou a rakouskou armádou – bitva u Kuřívod (26. června 1866) a následná bitva u Mnichova Hradiště (28. června 1866). Tyto bitvy byly součástí rychlého pruského postupu do nitra Čech a i přes to, že z hlediska rozsahu se jednalo spíše o menší dílčí bitvy, měly zásadní význam pro další vývoj války, která vyvrcholila bitvou u Hradce Králové. V okolí Kuřívod, Mnichova Hradiště i vrchu Mužský se nachází celá řada upomínek na tuto bitvu. Jedná se převážně o pískovcové pomníky s kovovými prvky, jakožto památky padlým vojákům.⁴⁶

43 SOVADINA, Miloslav, Dislokace vojenských orgánů a útvarů československé armády v letech 1918–1938 na Českolipsku, Bezděz, 2002, 11, s. 317–320.

44 BLAŽKOVÁ, Jana, Vznik vojenského újezdu Ralsko, Bezděz, 1997, 5, s. 9–46.

45 Tamtéž.

46 NÁHLOVSKÝ, Jiří, Srážka u Kuřívod 26. června 1866, Hradec Králové, 2006, s. 3–109.

Jen okrajově zasahuje do modelového území jednotka historické **kulturní krajiny se specifickou strukturou osídlení západní dolní Pojizeří** (obr. 8). Leží v západní části Dolnojižerské tabule, která se vyznačuje plochým reliéfem s výrazně zaříznutými údolími vodních toků (doly). Území patří mezi staré sídelní oblasti Čech s vynikajícími podmínkami pro zemědělství, což bylo zdrojem bohatství zdejších vesnic a výstavnosti jejich architektury. Vesnice jsou situovány většinou na mírně zvlněných planinách nad jednotlivými doly. Tato oblast byla kontinuálně osídlena již od raného středověku, ale podobně jako jinde i zdejší vesnice byly v době vrcholné středověké kolonizace ve 13. a 14. století nově vytyčeny a přestavěny na pravidelném půdorysu. V území zcela převládají návesní vsi, rozlehlé návsi kolonizačních vesnic se nachází zejména v Březince, Chorušicích, Kadlíně a Sodoměři. Regionální typy lidové architektury, jak jsou dnes rozlišovány, se začaly formovat v 18. století a jejich vývoj byl dokončen v 19. století. Zdejší vesnice se vyznačují velkými patrovými roubenými domy, často s omítanými průčelími, dřevěnými pavlačemi na nádvoří straně domu a dřevěným lomenicovým štítem. U bohatších statků byly a někde stále jsou bohatě zdobené brány do dvora. Někdy se mluví o vrátenském typu domu. Oblast bezprostředně sousedí s charakteristickou oblastí Kokořínska, jejímž typem patrového severočeského domu byla výrazně ovlivněna, a některé vesnice (Nosálov, Lobeč, Žďár v Podbezdězí, Kruh, ale i samotné Mšeno) stojí na pomezí obou regionů. Památkově chráněné jsou Víška, Nosálov a Žďár v Podbezdězí (vesnické památkové rezervace), Březinka, Kruh, Lobeč, Skalsko a Kluky (vesnické památkové zóny). Do vymezeného území patří i městská památková zóna Mšeno.⁴⁷

Závěr

Z výše uvedeného představení jednotek historické kulturní krajiny vyplývá řada zjištění. Byla potvrzena hypotéza, že na území budou zastoupeny jednotky více typů historických kulturních krajin. Čtrnáct identifikovaných typů, což je více než třetina všech typů historických kulturních krajin České republiky podle metodiky, dokládá velkou pestrost typů historické kulturní krajiny, které se zde vyskytují. Jednotky různých typů se většinou nevyskytují jen vedle sebe, ale vzájemně na sebe navazují, místně i časově, případně se prolínají. Právě časová rovina je velmi zajímavým aspektem, zásahy a změny v jedné historické kulturní krajině mohou ovlivnit jinou. Příkladem

47 BUREŠ, Pavel – BERKOVÁ, Jana – FÁBIK, Ernest – HANZLÍKOVÁ, Markéta – HAVLÍČKOVÁ, Miroslava – HRABĚTOVÁ, Jana – JIŘÍKOVSKÁ, Vanda – MEVALDOVÁ, Helena – MRVÍK, Vladimír Jakub – PEŠTA, Jan – PROCHÁZKA, Lubomír – RÁKOSNÍKOVÁ, Alena, Lidové stavby Středočeského kraje, Praha 2020, s. 8–10, 32; PEŠTA, Jan, Encyklopedie českých vesnic. Vesnické památkové rezervace, zóny a ostatní památkově hodnotná vesnická sídla v Čechách. Díl I., Střední Čechy a Praha, Praha 2003, s. 7, 13–14, 37–38, 108–109, 139–140, 169–171, 208–210, 264–266; TÝŽ, Encyklopedie českých vesnic. Vesnické památkové rezervace, zóny a ostatní památkově hodnotná vesnická sídla v Čechách. Díl V., Liberecký kraj Severní Čechy, Praha 2011, s. 144–147, 347–353; VOREL, Ivan – VORLOVÁ, Jana – KUPKA, Jiří – HRONOVSKÁ, Kateřina – SKLENÍČKA, Petr – BUKÁČEK, Roman – CULEK, Martin – BUKÁČKOVÁ, Pavlína – RUSŇÁK, Josef – PALA, Petr, Vyhodnocení krajinného rázu Středočeského kraje, 2. část, kapitola F, Praha 2009, s. 8–9.

může být velmi úzké provázání lázeňské a turistické krajiny v okolí Máchova jezera nebo vzájemné souvislosti krajiny vysídlených obcí a vojenských prostorů v okolí Ralska.

Byla prokázána i hypotéza, že řada jednotek souvisí s více než tři století trvajícím působením rodu Valdštejnů ve zdejší krajině. Valdštejnové přímo iniciovali vznik velmi plošně rozsáhlé krajiny obor a lesů, komponované krajiny a krajiny vrchnostenských dvorů. Významně ovlivnili i lineární industriální krajinu u Bělé, krajinu mýtů a legend a některé krajiny rybníků. Valdštejnské úpravy krajiny byly přirozeně realizovány na jejich panstvích, jednotky spojené s Valdštejnem tedy mají těžiště uvnitř modelového území. Někde můžeme najít vliv Valdštejnů velmi zprostředkovaný, například Karel Hynek Mácha navštěvoval Doksy a Klášter Hradiště nad Jizerou mimo jiné proto, že zde ve valdštejnských službách pracoval jeho přítel ze studií. Nicméně byly identifikovány i jednotky různých typů historických kulturních krajin, jejichž souvislost s Valdštejnem je vyloučená, neboť krajiny vznikly před či po jejich působení v území. Tyto jednotky mohou mít své těžiště na modelovém území nebo se jej jen okrajově dotýkat (např. krajina se specifickou strukturou osídlení Dolní Pojizeří).

Výběr území, z jehož části byly po druhé světové válce vysídleni obyvatelé a zřízen vojenský prostor, umožnil na jedné straně vymezit jednotky, které bezprostředně souvisí s událostmi 20. století, na straně druhé poskytl možnost sledovat vliv těchto dramatických změn na jednotky vzniklé v předchozích obdobích v kontextu změn využívání území a ztrát historické paměti.

Na celém modelovém území může být demonstrována různá míra dochovanosti jednotlivých typů historických kulturních krajin a jejich charakteristických znaků. Některé krajiny jsou dochovány velmi dobře, ale řada z nich je torzálních, někdy bychom je mohli označit až za zanikající. Právě možnosti a způsob ochrany torzálních krajin je velkou otázkou, která bude muset být dále diskutována. Na modelovém území je kulturní krajina chráněna v chráněných krajinných oblastech Kokořínsko a Máchův kraj na západě a Český ráj na východě. Dále zde působí Geopark Ralsko a Lesnický park Bezděz, které sice byly zřízeny za jiným hlavním účelem, ale ochranu historické kulturní krajiny a jejích znaků nejen deklarují, ale i prakticky provádí. V neposlední řadě jsou klíčové znaky chráněny jako kulturní památky a městské či venkovské památkové zóny a rezervace. Poznání jednotek historické kulturní krajiny a obnova historické paměti krajiny jsou důležité právě pro vhodné využití stávajících nástrojů ochrany, které v dané krajině existují.

Prameny a literatura

Archivní prameny

I. vojenské mapování, in: Virtuální mapová sbírka Chartae-Antiquae.cz, Zdiby: Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., dostupné nline: <<https://www.chartae-antiquae.cz/cs/maps/12782>> [10. 5. 2025]

Státní oblastní archiv Praha,

- fond Rodinný archiv Valdštejnů, Praha.
- fond Ústřední správa valdštejnských statků, Praha.

Literatura

ANONYM, Sellnerovou stezkou, Čistá: Vlastivědná společnost Mladoboleslavská 2000.

BLAŽKOVÁ, Jana, Vznik vojenského újezdu Ralsko, Bezděz, 1997, 5, s. 9–46.

BUREŠ, Pavel – BERKOVÁ, Jana – FÁBIK, Ernest – HANZLÍKOVÁ, Markéta – HAVLÍČKOVÁ, Miroslava – HRABĚTOVÁ, Jana – JIŘÍKOVSKÁ, Vanda – MEVALDOVÁ, Helena – MRVÍK, Vladimír Jakub – PEŠTA, Jan – PROCHÁZKA, Lubomír – RÁKOSNÍKOVÁ, Alena, Lidové stavby Středočeského kraje, Praha: Foibos Books s. r. o. 2020.

DULÍK, Stanislav, Doksy a okolí na starých pohlednicích, Hostivice: Baron 2009.

DVOŘÁK, Vojtěch, Bakov nad Jizerou. Rozcestí středního Pojizeří, Bakov nad Jizerou: Dvořák Systems, s. r. o. 2021.

EHRlich, Marek – KUČA, Karel – KUČOVÁ, Věra – PACÁKOVÁ, Božena – PAVLÁTOVÁ, Marie – SALAŠOVÁ, Alena – ŠANTRŮČKOVÁ, Markéta – VOREL, Ivan – WEBER, Martin, Typologie historické kulturní krajiny České republiky, Praha: Národní památkový ústav 2020.

HEROLD, Jan Adolf, Mnichovohradištsko: přírodou a památkami. 2., značně rozšířené vyd., Mnichovo Hradiště: Klub československých turistů 1928.

HONS, Osvald, Zaniklé obce kolem Ralska, Ralsko: Město Ralsko 2014.

HORYNA, Mojmír – KRÍŽOVÁ, Květa – LUKÁŠOVÁ, Eva, Zámek Mnichovo Hradiště, Praha: Národní památkový ústav, územní památková správa ve spolupráci s územním odborným pracovištěm středních Čech 2013.

HRBEK, Jiří, Barokní Valdštejnové v Čechách. 1640–1740, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2013.

HRBEK, Jiří, Proměny valdštejnské reprezentace. Symbolické sítě valdštejnského rodu v 17. a 18. století, Praha: Togga 2015.

HRBEK, Jiří, Šlechtic a jeho dominium: Hospodářské využití krajiny v 17. a 18. století, in: CHODĚJOVSKÁ, Eva (ed.), Krajina v rukou barokního člověka. Lidé a krajina 16.–18. století na východě Čech, Josefův: Národní památkový ústav 2020, s. 76–91.

JANEČKOVÁ, Kristina – ČERNÝ PIXOVÁ, Kateřina – FANTA, Václav – VLK, Martin – JEČNÝ, Josef, 270 let papíren v Bělé pod Bezdězem, Bělá pod Bezdězem: Severočeské papírny 1966.

JODAS, Zdeněk, Vodní díla v povodí Mohelky a Zábrdky, Liberec: RK 2015.

KAMENICKÝ, Jan, Skály na Mužském. Praha: Körber 1922.

KLEMENT, Martin, Městské lázně v Doksech mezi lety 1906 až 1945, Bezděz, 2008, 17, s. 65–83.

KLÍMA, Jan, Velký Dub – obora desítek roklí, Svět myslivosti, 2004, 5, č. 12, s. 31–33.

KOLKA, Miroslav, Vývoj rybníční soustavy na bezděžském panství do roku 1554, Bezděz, 2003, 12, s. 51–76.

- KUČA, Karel (ed.), *Historické kulturní krajiny České republiky*, Průhonice: Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i. 2020.
- KUČA, Karel, *Městečka a města v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, 1. díl, Praha: Libri 1996.
- KUČA, Karel – KUPKA, Jiří – VOREL, Ivan – VONDRÁČKOVÁ, Simona, *Metodika identifikace a klasifikace území s krajinnými hodnotami*, Praha: České vysoké učení technické v Praze 2022.
- KUPKA, Jiří, *Krajiny kulturní a historické. Vliv hodnot a kulturní historické charakteristiky na krajinný ráz naší krajiny*, Praha: České vysoké učení technické v Praze 2010.
- MAUSEROVÁ, Renata, *Doksy a okolí: Máchovo jezero, Bezděz, Hradčanské stěny*. Turistický průvodce. Ubytování, stravování, sport, turistika, historie, kultura, praktické informace, výlety, Doksy: T. Novák 1993.
- MIKULEC, Jiří, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha: Grada 2013.
- MYŠKA, Milan (ed.), *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století*, Ostrava: Ostravská univerzita 2003.
- MÜLLER, Josef, *Dětská manufaktura na zámku v Bělé, Bělá pod Bezdězem: Městská kulturní zařízení 2015*.
- NÁHLOVSKÝ, Jiří, *Srážka u Kuřívod 26. června 1866*, Hradec Králové: Komitét pro udržování památek z války roku 1866, 2006.
- PALACKÝ, František, *Popis království Českého, čili, Podrobné poznamenání všech dosavadních krajův, panství, statkův, měst, městeček a vesnic, někdejších hradův a twrzí, též samot a zpustlých osad mnohých v zemi České, s udáním jejich obyvatelstva dle popisu r. MDCCCXLIII vykonaného*, Praha: J.G. Kalve 1848.
- PANÁČEK, Josef – WAGNER, Jaromír, Karel Hynek Mácha v kraji svého Máje, Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství 1990.
- PEŠTA, Jan, *Encyklopedie českých vesnic. Vesnické památkové rezervace, zóny a ostatní památkové hodnotná vesnická sídla v Čechách. Díl I., Střední Čechy* a Praha, Praha: Libri 2003.
- PEŠTA, Jan, *Encyklopedie českých vesnic. Vesnické památkové rezervace, zóny a ostatní památkové hodnotná vesnická sídla v Čechách. Díl V., Liberecký kraj Severní Čechy*, Praha: Libri 2011.
- PROKOP, Dušan, *Kniha o Máchově Máji*, Praha: Academia 2010.
- PRŮŠKOVÁ, Helena, *Socha sv. Jana Nepomuckého na Valdštýnsku, Od Ještěda k Troskám*, 1996, 3, č. 1, s. 27–29
- PRŮŠKOVÁ, Helena, *Život na ostrově svaté Anny, Mnichovo Hradiště: Barococco*, Společnost přátel barokní kultury, 2004.
- PRÝL, Josef Zdeněk, *Průvodce Českým rájem. Díl první, Turnov, Valdštejn, Hrubá Skála, Trosky a Lázně Sedmihorské s okolím*, Turnov: J. Z. Pryl 1887.
- RUBÁŠ, Dominik, *Hlavičky, Od Ještěda k Troskám*, 2015, 38, č. 4, s. 260–269.
- RUDA, Vladimír, *Z dějin textilního průmyslu v Kosmonosích, Josefově Dole a Mladé Boleslavi do zač. 20. st.*, in: *Boleslavica '68. Sborník příspěvků k dějinám Mladoboleslavska*, Praha Středocheské nakladatelství a knihkupectví pro ONV a Okresní archiv v Mladé Boleslavi 1969, s. 70–91.
- SEDLÁČEK, Miroslav – KEUNCOVÁ, Jaromíra – MACKOVČIN, Peter, *Chráněná území ČR. III., Liberecko*, Praha: Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky 2002.
- SCHREIER, Pavel, *Zrození železnic v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha: Baset 2004.
- SMEJKAL, Ladislav, *Turistické oddělení Českého muzea pro kraj Českolipský, Bezděz*, 2002, 11, s. 131–138.
- SOVADINA, Miloslav, *Dislokace vojenských orgánů a útvarů československé armády v letech 1918–1938 na Českolipsku, Bezděz*, 2002, 11, s. 317–320.
- SVOBODOVÁ, Jana, *Panin dvůr (Frauenhof) u Bělé pod Bezdězem: roubený vrchnostenský dvůr*, in: *Dějiny staveb 2012*, Plzeň: Klub Augusta Sedláčka ve spolupráci se Sdružením pro stavebně-historický průzkum 2013, s. 19–22.

- ŠANTRŮČKOVÁ, Markéta – DEMKOVÁ, Katarína – VOKOUN, Alois, How can historic cultural landscapes be identified via open data? A case study from the Czech Republic, *Landscape Research*, 2025, 50, č. 6, s. 967–990.
- ŠIMÁČEK, Ferdinand, Paměti města Bělá pod Bezdězem, Bělá pod Bezdězem: TYP 1937.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav, „Máchovo jezero“, *Bezděz*, 1932, 3, č. 1, s. 7–10.
- ŠOLC, Václav, Mlýny a elektrárny na dolním toku Jizery, Řepov: vlastním nákladem 2002.
- ŠTEFÁČEK, Stanislav, *Encyklopedie vodních ploch Čech, Moravy a Slezska*, Praha: Libri 2010.
- TOMANDL, Mojmír, *Elaborát historie lesů. Historický průzkum lesní hospodářský celek Doksy, Jablonec nad Nisou: Ústav pro hospodářskou úpravu lesů Brandýs nad Labem, pobočka Jablonec nad Nisou* 1962.
- VOREL, Ivan – VORLOVÁ, Jana – KUPKA, Jiří – HRONOVSKÁ, Kateřina – SKLENIČKA, Petr – BUKÁČEK, Roman – CULEK, Martin – BUKÁČKOVÁ, Pavlína – RUSNÁK, Josef – PALA, Petr, *Vyhodnocení krajinného rázu Středočeského kraje*, 2. část, kapitola F, Praha: Středočeský kraj 2009.
- ZUMAN, František, *Stavby Albrechta z Valdštejna na Bezdězi a v okolí*, Česká Lípa: s. n. 1933.
- ŽIŽKA, Jan, *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*, Praha: NPÚ ÚOP středních Čech v Praze 2016.

Internetové zdroje

- KLIMEŠOVÁ, Jana, *Architektonická činnost šlechtického rodu Aehrenthalů*, nepublikovaná diplomová práce. Olomouc: Katedra dějin umění Filozofické fakulty Univerzity Palackého 2012, dostupné online: <<https://theses.cz/id/1d3nfg>> [1. 11. 2025].
- KUČERA, Petr (ed.), *Katalog panských dvorů Čech, Moravy a Slezska*, Lednice: MENDELU 2019, dostupné online: <<https://www.arcgis.com/apps/View/index.html?appid=993dea6537bf4697b2407efab7124535>> [1. 11. 2025].
- MÜLLER, Josef, *Obora Valdštejnsko v 18. století*, nepublikovaná bakalářská práce. Brno: Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity 2023, dostupné online: <<https://is.muni.cz/th/y9vkf/>> [1. 11. 2025].
- SEDLÁŘ, Pavel – MACHAR, Ivo, *Plužiny – pozemková držba od středověku do dnešní doby. Informační systém*, Praha: ČZU 2021, dostupné online: <<https://www.fzp.czu.cz/cs/r-6899-projekty-a-spoluprace/r-6923-projekty/r-13679-identifikace-a-ochrana-dochovanych-pozustatku-historickych-pluzin/r-16650-vysledky/r-17752-software>> [1. 11. 2025].
- ŠANTRŮČKOVÁ, Markéta – VOKOUN, Alois – SKOKANOVÁ, Hana – VOJTA, Jaroslav – DEMKOVÁ, Katarína – HAVLÍČEK, Marek – MEDKOVÁ, Lucie – WEBER, Martin – SLACH, Tomáš – DO-STÁLEK, Jiří – RICHTER, Pavel – ROZKOŠNÝ, Miloš – FANTA, Václav – SZABÓ, Péter Szabó, *Území pravděpodobného výskytu historických kulturních krajín*, Průhonice: Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v.v.i. 2023, dostupné online: <<https://vukoz.maps.arcgis.com/apps/mapviewer/index.html?webmap=4c7329015fb44995a35f80df123833ca>> [1. 11. 2025].

prameny & studie 77

Prameny a studie / Sources and studies

Založeno 1966 pod názvem Prameny historie zemědělství a lesnictví.

Rok vydání 2024, číslo 77

Prameny a studie jsou odborným recenzovaným časopisem vydávaným Národním zemědělským muzeem, který je zaměřen na problematiku muzeologie a agrárních dějin. Speciálně se soustředí na témata: venkov, zemědělství, krajina, etnografie a tradice; rozvoj venkova a regionální rozvoj; lesnictví, lesní hospodářství a myslivost; vodní ekosystém, rybníkářství a rybářství; zahradnictví (ovocnářství, zelinářství, květinářství, zahradní a krajinářská architektura), vinařství a včelařství; mechanizace zemědělství a lesnictví; zemědělské, lesnické a další oborové provozní stavby; potravinářský a na zemědělství navazující průmysl a živočišná výroba; kulinární dědictví, venkov a zemědělství v umění; osobnosti zemědělství, lesnictví, rybářství; a další příbuzné obory. Časopis je vydáván od roku 1966, původně pod názvem Prameny historie zemědělství a lesnictví. Ke změně názvu došlo v roce 1978. Redakce přijímá texty psané v češtině, slovenštině, polštině, němčině a angličtině.

Sources and studies are a professional peer-reviewed journal published by the National Museum of Agriculture which is focused on issues of museology and agrarian history. It specially focuses on topics: countryside, agriculture, landscape, ethnography and traditions; rural development and regional development; forestry and hunting; aquatic ecosystem, fish farming and fisheries; horticulture (fruit growing, vegetable growing, floriculture, garden and landscape architecture), viticulture and beekeeping; mechanization of agriculture and forestry; agricultural, forestry and other sectoral operational buildings; food and agriculture-related industries and animal production; the culinary heritage, countryside and agriculture in art; personalities of agriculture, forestry, fishing, and other related fields. The journal has been published since 1966, originally under the title Sources of the History of Agriculture and Forestry. The name was changed in 1978. The editors accept texts written in Czech, Slovak, Polish, German and English.

Vedoucí redaktor / Editor-in-Chief:

prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc.

Výkonný redaktor / Executive Editor:

PhDr. Miloš Hořejš, Ph.D.

Redakční rada / Editorial Board:

prof. Ing. Ivana Boháčková, CSc., prof. PhDr. Jana Burešová, CSc., PhDr. Pavel Douša, Ph.D., PhDr. Ludovít Hallon, SrSc., PhDr. Miloš Hořejš, Ph.D., prof. PhDr. Irena Korbelářová, Dr., Mgr. Lucie Kubásková, prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc., doc. Ing. Michal Plaček, Ph.D., M.Sc., doc. Ing. Milan Jan Půček, MBA, Ph.D., PhDr. Miloslav Sabol, Ing. Helena Smolová, Ph.D., doc. PhDr. Jiří Šouša, CSc., Ing. Hana Urbancová, Ph.D., DBA, doc. PhDr. Miroslav Válka, Ph.D., doc. Ing. Pavla Vrabcová, Ph.D., PhDr. Jiří Woitsch, Ph.D.

Adresa redakce / Editorial address:

Národní zemědělské muzeum, s. p. o.

Kostelní 44

170 78 Praha 7

E-mail: redakce@nzm.cz

Web: www.nzm.cz/prameny-a-studie/

Recenzovali / Reviewers:

Ing. Marek Ehrlich

Ing. Eduard Chvosta

Mgr. Jana Jakubská

prof. PhDr. Tomáš Krejčík, CSc.

RNDr. Zdeněk Kučera, Ph.D.

PhDr. Karel Müller

Ing. Zdeněk Novák

PhDr. Gustav Novotný, CSc.

PhDr. Karel Řeháček, Ph.D.

PhDr. Valburga Vavřínová, Ph.D.

Jazykové korektury / Proofreading: PhDr. Josef Lesák

Návrh obálky / Cover design: Pavel Cápál

Sazba a grafická úprava / Typesetting and graphic design: Pavel Cápál

Překlady / Translations: Anna Pilátová, Ph.D.